

A
Szent-István-Társulat
Rövid Története

Irta
Hummer Nándor,
társulati titkár

Budapest, 1896.
Országgyűlési Értesítő kö- és könyvnyomdája részvénytársaság
IV. kerület, Vármegye-utca 11-13.

A Szent-István-Társulat keletkezésének okait azokban a vallásügyi és társadalmi mozgalmakban kell keresni, melyek a jelen század negyedik évtizedének történetét jellemzik.

A gondolat, hogy a kor akatholikus, sőt keresztényellenes törekvéseivel szemben a kultúrtársadalmak példájára hazánkban is egy irodalmi és könyvkiadó társulatot kell alakítani, Fogarasy Mihály nagyváradi kanonok lelkében fogamzott meg 1842. év szeptember 15-én, midőn e kiváló férfiú kanonok társaival a nagyváradi székesegyházban Megváltónk születése ünnepén a szent titokról elmélkedett. Fogarasy gondolatait leírta s e fogalmazvány szóról-szóra magában foglalja hazánk első kath. irodalmi társulatának legrégebbi alapszabályait.

Fogarasy 1843. év elején a pozsonyi országgyűlésre ment mint káptalanának követe. S míg Pozsonyban az ország nagyjai, a követek a haza bajaival, politikájával foglalkoztak, Fogarasy a főpapokat kereste fel, kath. mágnások- és tudósokkal értekezett, egyre járt-kelt, hogy figyelmüket felhívja a kath. hitéletre, hogy a külföldi példákra összecsoportosítsa a magyar katolikusokat, hogy mentől előbb egy társulatot alakítsanak, mely magának célul kitűzve: az irodalom útján a keresztény religió üdvöztető tanainak a fejtegetése, boldogító és fentartó elveinek megismertetése és áldásos szellemének terjesztése által a kath. magyar nemzetben a tiszta erkölcsiséget, a józan gondolkodást és a hazafias polgári erényeket szilárdítani.

Az országgyűlés berekesztése után 1844. évben Fogarasy a „Religió és Nevelés” 44. számában addig csak kéziratban ismert tervét köztudomásra hozta s felszólított mindenkit, hogy hozzá intézendő levelekben ezen ügy fölött véleményét mondjanak.

A felszólítást hatalmas visszhang követte. Százan és százan csatlakoztak a vállalkozáshoz. Már csak az alkalmas időt kellett megvárni, hogy a társulat megalakuljon.

Fogarasy Mihály 1846. január hó 10-én a pesti theologiai kar igazgatójává neveztetett ki. Állandó lakását tehát az ország fővárosába tette át, hol a tanácskozásokat azonnal meg is kezdette.

Az 1847. év február hó 17-én tartott nagyobb tanácskozási ülést, elvileg kimondták, hogy úgy egyházi, mint világi katolikusokból egy társulat álljon össze, hogy Fogarasy eszméje megtestesüljön, programja meg keresztül vitessék.

Az eszmét követte a terv kivitele. Elkészültek a szabályok, helybenhagyás végett fölterjesztették azokat az egyházi főhatóságokhoz, elkészült a kérelem is, hogy a politikai kormány vizsgálja meg a szabályokat; aláírási íveket bocsátották szét, szóval megtették mindent, a mi ily nagy fontosságú s eszméjében sokak előtt vakmerőnek látszó vállalat megkezdéséhez szükséges.

Fogarasy a februári értekezlet után nem türt halasztást. Érezte, hogy a cselekvés ideje szűkre van szabva, jól tudta, hogy a legkisebb késedelem által kockára lesz téve eszméje, terve, a jövő legszebb reménye.

Daczára, hogy a keletkező társulat alapszabályai csak az egyházi hatóságtól voltak megerősítve, Fogarasy kezdetnek ezt is elegendőnek tartá. Az egyházi jóváhagyás és a biztató szó, mellyel a boldogult Kopácsy József primás Fogarasy törekvéseit kíséri, neki bátorságot adott, hogy az írásba foglalt annyi óhaj megvalósításába fogjon. Az 1847. év május havában összehívta mindazokat, kik szóval és írásban lelkesen működtek a kath. irodalmi társulat ügyének érdekében.

A gyűlés a középponti papnövelde könyvtártermében tartott meg. Sokan voltak ott, Fogarasy lelkesedése átragadt a jelenlevőkre s indítványára kimondták, hogy a társulat megalakul s az

első magyar kath. irodalmi társulatnak nevet is adtak, elnevezték a „Jó és olcsó könyvkiadó társulat”-nak. Igazgató-elnökül megválasztották a nagy alapítót, Fogarasy Mihályt, alelnökül Somogyi Károlyt, pénztárnokul Koncz Lázárt s választottak még 12 választmányi tagot. Kérelmet terjesztettek Kopácsy primás elé, hogy a főprotektorságot fogadná el s Kopácsy nemcsak hogy elfogadta a fővédnökséget, hanem örökké emlékezetes szavaival azt a primási székhöz fűzé s ígéretet tett, hogy míg él, a társulatot évente 500 pengő frttal fogja segélyezni. Ugyanezen ülésből kérvény ment hazánk püspöki karához, hogy a társulat védnökségét egyenként és egyetemleg elfogadni kegyeskedjenek.

A megválasztott tisztikarnak első ténye volt, hogy az alapszabályokat – a gyűlés határozatából – a helytartótanács útján egyenesen ő Felsőgéhez terjesztették fel jóváhagyás végett.

Az 1847–1848-iki események szédítő rohamosan megváltoztatták a magyar társadalom képét. Jött márczius 15-ike – eltöröltek a censurát és jött április vége, – Fogarasy Mihály az első magyar felelős miniszterium decretumával megkapta a „Jó és olcsó könyvkiadó társulat” megerősített alapszabályait. 1848. május 1-én hozta a magyar kir. kormány hivatalos lapja a társulat alapszabályainak a kihirdetését s Fogarasy Mihály, a halhatatlan érdemű alapító a társulat levéltárában kegyelettel őrzött legrégibb jegyzőkönyv vezérlapjára saját kezével írta fel e szavakat:

„A jó és olcsó könyvkiadó társulat 1848-ban május első napján nyilvános működését megkezdte.”

Rá nyolcz napra megtartották az első választmányi ülést s június hó 5-ére összehívták az első nagygyűlést.

A nagygyűlésnek egyetlen tárgya volt csupán: elnökválasztás és beiktatás.

A gyűlésen jelen volt a püspöki kar, csak vezérük hiányzott, Kopácsy József; a társulat első fővédnöke nem érhetette meg a társulat megalakulásának fényes ünnepét. Jelen volt az egész magyar társadalom: főnemesek, a közélet vezéreibei, tudósok, írók az egyházi és világi rendből.

A nagygyűlés Fogarasy indítványára az egyházi buzgalmáról s hazafias nemes érzelmeiről országszerte ismert és tisztelt főurat, gróf Károlyi Istvánt választá meg elnökéül. A társulat első elnökét Hám János szatmári és Szcitovszky János pécsi püspökök iktatták be elnöki székébe.

A kik a társulat első nagygyűlésén résztvettek, azok közül már egy sincs az élők sorában; de érdemeiket ismeri a társulat, emléköket kegyelettel őrzi.

Ezen év augusztus hava 17-én a társulat újabb nagygyűlést tartott. E nagygyűlés Károlyi István gróf indítványára hivatott össze. Az elnök a társulatnál viselt tisztségét nem tartotta csupán disznek, hanem teljesíteni is akarta az azzal járó kötelességeket. A politikai élet kiszámíthatatlan esélyei akkor már erősen igénybe vevék gróf Károlyi István idejét, ő elnöktársat kívánt maga mellé, a kivel megossza ez állással járó kötelességeket. Az augusztus 17-iki nagygyűlés gr. Cziráky Jánost, a hitéhez hű főurat választá meg második elnökéül s ugyanezen ülésben be is iktatá.

Kevésre rá a magyar közélet ege elborult. A társulat munkája elé is súlyos akadályok gördültek. A társulat vezetői a fegyvercsattogás e napjaiban csak arról gondoskodhattak, hogy a kitört viharban a társulat gyenge sajkája végkép el ne merüljön, mi könnyen megeshetett volna, ha Péter elmerülhetlen hajójához nem kötik azt és ha a magyarok Védasszonyának, a boldogságos szent Szűznek pártfogása alá nem helyezik a társulatot s az általa felkarolt ügyet.

A szép kezdet után megindult biztató fejlődés tehát megakadt. Pedig a társulat első szervezete már magában rejté azokat a feltételeket, melyek a kitűzött magas cél betöltésére érdemesíték a társulatot. A társulat főszervét, az elnökség megalakítását már ismerjük. Tagjainak első osztályát alkották az *alapító tagok*; azok, kiket ma a társulat rendes tagjainak nevez, 1848-ban *részvényes tagok* neve alatt fordulnak elő s e tagok által a magyar társadalom a legfelső elemeitől a legalsóig képviselve volt a társulatban. Ám a tagok e két osztálya még nem biztosíthatá azt a magas célt, hogy a kath. irodalom lehetőleg fejlesztessék, hogy a magyar nép szellemi átalakulása épen ez irodalom szellemi erőivel éressék el. Szükség volt tehát munkásokra. És az első szervezet kiváló részét képezi az a tapintatos gondosság, hogy a haza minden részében – gyéren bár – de mégis némi szellemi munkásságot végző egyéneket a társulat kebelébe összehozza. Ezen osztályát a társulati tagoknak *dolgozó tagoknak* nevezték. Kiváltsága volt a választmánynak, hogy ezeket ülésein megválassza, s csakugyan alig van az első tiz évben ülés, melyben egy-két dolgozó tagot nem vett volna fel a választmány a társulat kebelébe. Az alakulás évében a társulat közel 1000 tagot számlált.

A politikai válság minden következményeit a magyar haza összes intézményeivel megérezte a társulat is. Vagyona, mely két év folyamán több ezer forintra felszaporodott, értékét vesztvén a magyar pénz, a negyedére csappant. Kiadványainak nagy része az 1849-iki bizonytalan helyzet következtében elkallódott, nyomtatványainak nagy része, annyi utánjárás daczára, a rendőri hatalom intézkedése következtében lefoglaltatott. Kiforgatva megkezdett munkaköréből, kiűzve a régi cukor-utczai helyiségeiből, megfosztva kiadványaitól, eltiltva a tagokkal való érintkezéstől, megbénulva állt a társulat a magyar nemzet politikai, társadalmi és kulturális intézményeinek romjai között. Csupán létjoga maradt meg, működnie nem volt szabad.

Az irodalmi munkásság a társulat kebelében mindjárt az első évben megindult. A közóhajnak felelt meg a társulat, midőn megalakulása után nyomban akciózt indított meg egy magyar nyelven megjelenő kath. néplap kiadására. A tervezgetés nem is tartott soká, az alapszabályok kihirdetése után a Katholikus Néplap első példányai megjelentek. E vállalatot oly szeretettel ápolták a társulat vezetői, hogy a társulat működésének felfüggesztése előtt az utolsó választmányi ülésen egyedül ezzel foglalkoztak, mindenkinek csupán egy vágya volt, hogy a lap fenálljon. A szerkesztője épen a legválságosabb idők alatt Zalka János volt. Ő volt az, ki lapjával az 1840. év viharos napjaiban is helyt állott, egyedüli működő tényezője a megalakult, de megbénult irodalmi társulatnak, lapjának minden számával enyhítve a hazafiak csüggedt bánatát, minden számával el-elhíntgetve a feltámadás reménysugarát.

A vihar végre lezajlott!

1850. évben a társulat fölveszi rendszeres működésének fonalát s azóta folyton-folyvást munkál a magyar nemzet üdvére. Az előbb említém, hogy a társulat a hazafias törekvések menedékévé lett s tényleg így is volt. 1850-től 1862-ig e társulat volt az egyedüli, mely hazánkban az 1848-iki viharok után működött. A magyarság színe-java, államférfiak, tudósok, kiváló vezérpolitikusok tagjai e korszakban a választmánynak. Ülései igen látogatottak s ki mondaná meg, hogy az alkotmányos korszak mennyi eszméje született meg oly társulat körében, a melynek választmányában Deák Ferencz, báró Sennyey Pál, Majláth György, Somsich Pál, báró Eötvös József s annyi jelesek ültek!

1853-ban vált meg Fogarasy Mihály a társulat elnökségétől. Megalapítá a társulatot, megmenté azt a veszedelemtől s midőn védelemét nem fenyegette többé baj, midőn munkássága rendes medert vajt, akkor eltávozott, mert visszavágyott a nagyváradi székesegyházhoz, melynek kanonokja volt.

E kor a társulat tulajdonképeni szervezkedésének a kora. Szabályozták a viszonyt egyrészt a társulat, másrészt három rendbeli tagjai között, kifejlesztették a társulat igazgatási szervezetét, életbe léptek az egyes egyházmegyék területén a társulati bizományok, a melyeknek

élén a védnök-püspökök biztosokat neveztek ki. Alapot vetnek a társulat anyagi helyzetének, a pénztár kezelését Novakovics János veszi át, ki azt 1883-ig szakadatlanul kezelé; az ügynökség szervezetét Somogyi Károly dolgozza ki s e szervezet megmarad addig, míg a társulat az iskolakönyvek kiadását meg nem kezdi.

De egyéb tekintetben is nagyfontosságú a társulat első évtizede. A társulatnak, midőn szervezetét megalkotá, minden törekvése oda irányult, hogy azt a hivatást, melyet maga elé tűzött, fokozott mérvben betöltse. A főcél mellett a viszonyok sajátos alakulása következtében be kellett töltenie azt is, a mi, mint e korszakban egyedül működő magyar irodalmi társulatnak hivatásával járt. Hazafias és vallásos lelkesedés adott életet a társulatnak; ilyen irányban működött rövid fenállása alatt; a megalapítását képező jelenségnek s e kettős irányú működésének külsőkép is jelét akará adni az által, hogy nevet változtatott s a magyar nemzet első szent királyáról nevezé magát, kinek személyében kifejezve látta hivatásának eszméjét. 1852. aug. 22-én tartott nagygyűlésen vette fel a társulat a Szent-István-Társulat nevet s hordozza azt büszkén fenállásának immár teljes félszázada alatt.

A jól betöltött hivatás az egész hazában ismertté tévé a Szent-István-Társulatot, tisztelet vette körül nevét s ennek méltó jelét látjuk abban, hogy az ország minden részéből százával jelentkeztek tagok a társadalom minden rétegéből. Több ezerre szaporodott a tagok száma, azóta sincs annyi tagja a társulatnak. S ezt meg lehet érteni. A magyar alkotmány felfüggesztésének ideje volt az, midőn a nyugalomból s rendes fejlődéséből kizavart nemzet, idegenkedve mindentől, a mi idegenből jött, szorosan tömörült nemzetiség- és valláskülönbség nélkül ez egyedüli magyar irodalmi társulat köré. A társulat azon korbéli ezrekre menő tagjai között sok volt a nem magyarajku, igen sok volt a protestáns, az utóbbiak a magyar fajból valók. A társulatnak tehát gondoskodni kellett, hogy magyar kiadványai mellé különösen tót és német kiadványokat is vegyen fel. Így került a sor arra, hogy a társulat a magyar nyelven megjelenő Kath. Néplapot tót és német nyelven is kiadja. A tót lap első szerkesztője Klempa Simon volt, a németet egy ideig Klezso József szerkesztette.

Danielik János alelnök idejében 1853. után a társulat irodalmi kiadványai terén nagyobb lendület támadt. Így gróf Károlyi István indítványára már akkor lépéseket tettek, hogy a francia nagy tudományos revuek mintájára egy folyóiratot adjon ki a társulat. Megindította a társulat a „Családi Lapokat”, melynek költségeit az első években gróf Károlyi István fedezte. Danielik indítványára egy új vállalatba fog a társulat, melynek czime: „Korkérdések.” Megjelenése a füzeteknek nem volt időhöz kötve; maga a vállalat nem is tartotta fenn magát soká. Érdekes mindenestre, hogy az első kiadvány, melyet a társulat ő szentségének IX. Pius pápának felajánlott, volt a „Korkérdések” 1. füzete, czime: A pápa világi fejedelemségéről.

Ezen egész idő alatt a társulat háborítlanul működött, de minden tényéről számolni tartozott a rendőri hatóságnak. Választmányi üléseinek idejét és tárgyát be kellett jelenteni, sőt tünie kellett azt, hogy ülésein a rendőrség kiküldött biztosa jelen legyen.

1864-ben új szervezetet kapott a társulat, melyet azután egészen 1886-ig meg is tartott. A kor szelleme hozta magával, hogy a társulat alapszabályai átalakittassanak. A társulat ekkor már kinőtt abból a keretből, melyet az alapítók adtak neki. Az alapszabályok megváltoztatása szükségkép követelte a pénzügyi viszonyok és az egész adminisztráció újból való szervezetét. Ez időből való a társulati tisztviselők munkakörének a kijelölése is.

A társulat ezen átalakulása által, mintha érezte volna hogy néhány év múlva egy új munkakört nyer, mely eddigi működését nagyobb, tágasabb mederre szélesíti. Az alkotmányos idő beálltával új jog és új kötelesség hárult a társulatra.

A magyar országgyűlésnek 1868-ban hozott XXXVIII. törvénycikke értelmében az állam csupán a közös iskolákat látja el tankönyvekkel, azon törvény szerint a felekezeti iskolák tan-

könyveinek kiállítása a felekezetekre tartozik. Magyarország magas püspöki kara, élén Simor Jánossal, az ország hercegprimásával, a kath. népiskolák számára szükséges tankönyvek kiadási jogát 1809. május hó 12-én tartott társulati nagygyűlésen a Szent-István-Társulatra ruházta.

Ezen a nagygyűlésen választották meg a társulat alelnökévé Ipolyi Arnoldot.

Igaz, hogy a társulat fenállása óta s különösen pár évvel ezen törvényczikk életbe lépte előtt mindinkább igyekezett a tankönyvirodalom terén is tért foglalni. Hiszen vallási tankönyvek, káték és bibliai történetek s egyéb tankönyvek kiadásával egyre foglalkozott, a nemmagyar nyelvű iskolákra is kiterjesztvén figyelmét. De a püspöki karnak e ténye által az elemi iskolák számára kitűzött egész programot didaktikai és methodikai egységben kellett keresztül vinnie. Megalakította tehát szakértő férfiakból a tanügyi bizottságot, mely azután elkészíté a társulat könyveinek programját. E programot a társulat azóta folyton fejlesztő s ma – mint alább látni fogjuk – saját, a hercegprimás által kinevezett tanügyi bizottsággal rendelkezik s mint kiadó teljesíti azon kötelességeket, a melyekkel úgy saját anyagi felvirágzása, mint a hazai tanügy fejlődése van összekötve.

Ipolyi Arnold az 1871. évi társulati nagygyűlésen számolt be a társulat ily irányú működéséről és a jövő feladatairól. De hatalmas jelentésében még mást is tett. Nagy időre kijelölte a társulat tevékenységének a változott viszonyok- és kívánalmakhoz mért programját.

Az ő alelnökségének ideje alatt domborodik ki tulajdonképp a társulati alelnök működésének egész köre. A társulat alelnöke a püspöki karnak képviselőjeként szerepelt eddig a társulat elnökségében; e bizalmi állása továbbra is érintetlen maradt; de mivel a társulat vezető elnökei nagy politikai és társadalmi kötelességeik mellett a társulat ügyeit részletesen nem kísérhették ügyelő szemmel, e kötelesség idővel átszállt az alelnökre, míg végre ő lett a társulat ügyeinek tulajdonképpeni vezetője.

Ipolyi 1871-iki programja, a mig a társulatot a hazai kath. iskolák legelső tankönyvkiadójává szervezés, másrészt hatalmas erővel emelé fel a társulat szellemi erejét, hogy általa a magyar kath. irodalom valóságos tényezőjévé váljék. Meg kell vallanunk, hogy a társulat, midőn napjainkban tudom. és irod. osztálya által a tudományok egész nagy körét felöleli, hogy azt kath. szellemben művelje, csak Ipolyi programját fejt ki, annak szerez érvényt, az ő általa kijelölt uton halad.

Ipolyi javaslatainak megvalósítása nem egy évnek, de évek hosszú sorának a munkája. Tárkányi József tizenhárom év alatt, a mig a társulat alelnöke volt, nyomról-nyomra követte Ipolyi programját s azt megvalósítani még sem sikerült. Küzdenie kellett a feltűnő közönnyel, mely az alkotmányos kornak beköszönője után mindinkább terjedt, sokszor szembe kellett szállania olyan törekvésekkel, melyek homlokegyenest ellenkeztek a kitűzött célokkal s nem ritkán csak a legkitartóbb munkásság valósíthatta meg e program egy-egy csekély részét. A hosszú 13 év alatt e program sohasem tűnt el a vezető szemei előtt; de teljességében nem valósulhatott. Tárkányi kormányzása idejét azonban az Ipolyi-féle javaslat első része kötötte le. Az ő buzgalmának s tevékenységének köszönhetjük, hogy a kath. tankönyvirodalom terén a társulat feltűnő haladást tett, alapját rakta le jeles tankönyveivel a kath. újabbkori tanügynek s munkásai, írói által minden irányban fejleszté az irodalmat paedagogiai és tudományos értékben.

Az a rendszer, melyet az újabb idők paedagogusai az elemi iskolák tantervével bizonyos fokig fejlesztettek s a mely rendszer a társulathoz a Bárány-féle neveléstani elvekkel hódított, a nyolczvanas évek elején elavultnak látszott. Át kellett tehát alakítani a társulat tankönyveit. E munka már nem találta Tárkányit az élők sorában.

A társulat élére új férfiak állottak, kik csak e minőségben voltak a közélet terén újak, mert a magyar politikai és társadalmi világ régen vezérekül tisztelé őket. Gróf Károlyi Sándort és gróf Apponyi Albertet látjuk a társulat élén és dr. Steiner Fülöp nagyvárad kanonokot az alelnöki székekben.

Károlyi Sándor gróf a társulat anyagi és pénzügyeinek rendezéséhez fogott, Apponyi Albert gróf dr. Steiner Fülöppel szellemi életét igazgatók.

Az elnökségnek és az igazgató-választmánynak legelső ténye volt, hogy az 1864. évi alapszabályokat revidiálták és módosították. Azután hozzáfogtak a társulat vagyoni helyzetének rendezéséhez. A társulat pénztárát az érdemekben megöszült Novakovicstól a középponti papnövelde új aligazgatója, Venczell Antal vette át és kezelte a társulat vagyonát a gróf Károlyi Sándor által javasolt s határozattá emelt pénztári kezelési szabályzat szerint. Károlyi Sándor gróf javaslatára történt, hogy a társulat a nyomdákval kötelező egységi árakban állapodott meg; ugyancsak ő vitte keresztül azt is, hogy a nagy összegekre rugó könyvkötési munkálatok díjai is véglegesen szabályoztattak. A társulati ügynökség, mely gondozója és elárusítója a társulat összes nyomtatványainak és kiadványainak, a gróf indítványára belső kezelési szervezetében jobbított. Az ő fáradozásának köszönheti a társulat, hogy az Ipolyi alelnök idejében megvett s két emeletre kiépített társulati ház a terhes zálogkölcstől megszabadult s ma minden teher nélkül birtoka a társulatnak.

A rendezett vagyoni helyzet tette lehetségessé, hogy a társulat eleget tehetett az elnökség egymást követő javaslatainak, melyek a szellemi előhaladást célozták.

A társulat életrevalóságának a legszebb kritériuma az, hogy a társulat 48 éves fennállása alatt sohasem zárkózott el a kor követelményei elől, hanem azon volt, hogy munkássága mindig kifejezője legyen azon törekvéseknek, melyek a kor szellemét alkotják. Tagilletményei a tudás nagy körét karolták fel, az Ipolyi korából való Házi könyvtár kötetei felölelik az ismeretek nagy gazdagságát. Ám az újabb idő nem elégedett meg ezekkel; az élet szükségge tette, hogy a kort mozgóató eszmék abban az alakban tárgyalassanak, melyet a művelt francia irodalom sok idő óta kultivál. Tudományos folyóiratok kiadása egyik jellemző sajátága korunknak s a társulat nem riadt vissza ettől sem. 1880. év folyamán tehát a tagilletmények kérdése foglalkoztatá a választmányt. A tanácskozásoknak meg volt a sikere, az 1887. év elején a tagilletmények egyik részül megjelent a „Kath. Szemle”.

A folyóirat nagy forduló pontot jelez a társulat történetében. E szűkre szabott helyen csak azt jegyezzük meg, hogy a társulat tagjainak létszámában s társadalmi megoszlásában erős változás történt. A társulat azon tagjai, kik az iparos, vagy földmives osztályokból valóak voltak, kezdtek kiválni a társulattól; a folyóirat közleményei ezeknek túl magas olvasmány voltak. De jött helyükbe egy más, a művelt elem, a mely fokozódó számban ma is a társulat törekvéseivel tart.

Dr. Steiner Fülöp eszméje volt, hogy a társulat a tagilletményeken kívül a művelt körök részére adjon ki becses diszműveket és indítsa meg egy ifjúsági irodalmi vállalatot, így létesült a Fabiola, a kath. irodalom e gyöngye; kikerültek a sajtó alól ez ifjúsági olvasmányok több kötetei, melyek csakhamar olvasókra találtak. S ha ezekhez hozzávesszük a népiratok vállalatának a megindítását, látni való, hogy a társulat vezetői minden igénynek igyekeznek eleget tenni.

A társulat irodalmi törekvései hatalmas mozgalmat indítottak meg. A kath. sajtó csakhamar szóvá tette az irodalmi tevékenység szervezését s az ország minden részében szétszórt írók figyelme a társulat felé fordult. S csakugyan e mozgalom jelentős nyomot jelöl a társulat történetében.

1886. év aug. 7-én gyülekeztek össze tudósok, írók, költők, a katolikus irodalom kiváló képviselői, hogy a tevékenység további menetét megbeszéljék.

A gyűlés figyelme az ország multjában fényes s jelenében virágzó legrégibb társulata felé fordult; a vezetők bölcsesége, a kath. írók tapintata a Szent-István-Társulat égisze alatt kívánt a kath. irodalomnak új életet adni. A határozatot kimondta a kath. írók gyülekezete, hogy a Szent-István-Társulat kebelében állíttassék fel egy tudományos és irodalmi osztály, mely a társulattal szoros kapcsolatban, mint annak egyik alárendelt osztálya működjék.

Igy került az ügy a választmány elé. A választmányban voltak egyesek, kik némi bizalmatlansággal fogadták a javaslatot s ezek részéről dr. Barta Béla ki is fejté aggodalmait, de Apponyi Albert gróf társ. elnök szavai eloszlattak minden kétséget s a választmány egyhangulag fogadta el a javaslatot, mely abban kulminált, hogy az osztály a társulat kebelében föllállítandó.

Megkezdődött a szervezkedés, a legelső tagok választása. A kath. irodalom 72 kitűnősége nyerte el a szavazattöbbséget s alkotta magvát a kath. tudósok és írók új testületének.

Az osztály alakuló gyűlését 1887. év július hó 2-án tartá. Dr. Steiner Fülöp hatásos beszéddel nyitotta meg a tanácskozást; beszédének alapgondolata a tudományoknak az egyház tanaival való összhangja volt. Az év őszén megalkotá az osztály belső szervezetét, négy alosztályát s elkészíté ügyrendjét is; három éven keresztül 3–3 ülést tartott évenként, melyek határozatainak javarésze előkészület volt további működéséhez.

Ezen időre esik, hogy a társulat tiszti személyzetében nagy változás történt. Gróf Károlyi Sándor és gróf Apponyi Albert elnökök megváltak a társulattól, mert a politikai élet és annak küzdelmei minden idejüket lefoglalták. A távozó elnökök helyét a katholicizmus két kipróbált erejű bajnoka: gróf Zichy Nándor és gróf Esterházy Miklós Mórícz foglalták el; dr. Steiner Fülöp pedig, ki 4 évi működése alatt minden idejét a társulatnak szentelte, a székesfehérvári püspöki székbe hivatott volt; az 1890-iki nagygyűlés bizalmából az alelnöki diszes állásra dr. Kisfaludy Á. Béla egyetemi tanár választatott meg. Elhagyta a társulatot, nyugalomba vonult 25 éven át buzgó tisztviselője is Füßsy Tamás igazgató, kinek helyét dr. Kiss János foglalta el.

Az utolsó években kiszemelt irányt folytatni kellett, a tervbe vett vállalatokat életbe kellett léptetni. A társulat nap-nap után fokozódó munkájában részt kívánt magának az új alelnök is, beállt a társulat tisztviselői közé s azokkal vállvetve dolgozik. Az utolsó évek munkája a multak kétszerese úgy az anyagiak, mint a szellemiek terén.

Az első, mit fel kell említenünk, a társulat munkája a tankönyvek kiadásában. A bizottság, mely a püspöki kar megbízásából a társ. alelnök vezetése alatt a tankönyveket megbírálja, az utolsó években rendszeres munkát végez; van ügyrendje, vannak szabályai s végzett működését mutatja levéltára, mely mindenkor becses anyagát fogja képezni a kath. paedagogia történetének. Átdolgoztatnak a társulat olvasókönyvei és összes tanszerei.

De a társulat az utolsó években nem maradt tisztán az elemi iskolák tankönyveinek kiadásánál; azon van, hogy megfeleljen az általános óhajnak, hogy programjába fölvegye a felsőbb népiskolai és középiskolai kath. tankönyvek kiadását is.

A tagilletmények körül is bizonyos vezető irány domborodik ki, a mi abban nyilvánul, hogy több évre megállapítottak a kiadandó művek sora. Az ifjúsági és népiratok külön szerkesztőt nyertek, kik az elnökség felügyelete alatt mindent megtesznek, hogy a gondozásukra bízott vállalatok a társulat kijelölt célját szolgálva, folytonosan irodalmi színvonalon álljanak.

Az utolsó évek alatt a Tudom. és Irodalmi Osztály kebelében is szerves változások történtek. Az egyöntetű s fokozottabb munkásság céljából a négy szakosztály kettőre vonatott össze, az

évente tartatni szokott 3 gyűlés helyett 8–10 felolvasó ülést tart az osztály. De a kath. irodalom fellendülésére nem csekély hatása lesz azoknak a nyomtatásban megjelent felolvasásoknak is, melyekben a tudomány minden köréből a kath. szellem szárnyra kel, hogy szemben az antikatholikus törekvésekkel érvényesüljön.

Egyik nagyfontosságú vállalata lesz az osztálynak a reformáció és antireformáció korára vonatkozó okmányok s történeti kútfők kiadása. A magyar történetírás jelesei foglalkoznak e tárggyal s nincs messze már az idő, hogy a hazai történet e jelentékeny korszaka a munkálatok következtében kilép majd a homályból, mely a magyar katolicizmus annyi igazát tartja elrejtve.

A Szent-István-Társulat utolsó évtizedének hű képét adta ezen ünneplő évben tartott nagygyűlésén dr. Kisfaludy Á. Béla a társulat alelnöke, midőn hivataloskodása 6 évéről beszámolt volt. A kitűzött céltól egy szemernyre sem tért el a társulat, fokozott mértékben teljesíti ma azokat a feladatokat, melyeket az alapítóktól hagyománykép nyert, lankadni nem tudó buzgósággal igyekszik, hogy a kath. irodalmat fejlessze s hogy ezen irodalom iránt a magyar társadalom figyelmét megnyerje.

*

A történet szakadatlan láncolata, midőn szemünk elé állítja a mult eseményeit, kegyeletet ébreszt lelkünkben azok iránt, kik a mult valóságos tényezői voltak. A Szent-István-Társulat multjából tündökölvé válik ki Fogarasy alakja, ki a társulatot megteremté, a fővédnökök közül Simor János kardinális személye, ki egyik legnagyobb pártfogója és jótevője volt a társulatnak. 1867-től haláláig a társulat életében nem történt fontosabb mozzanat, melyről tudomást nem vett volna. Ő volt az, ki a társulat tevékenységét az anyaszentegyház fejének tudomására hozá, a ki megalkotá a boldogító kapcsolatot, mely a Vatikán és a társulat között ma is fenáll.

A társulat bizalommal tekint a jövőbe; Vaszary Kolos biboros-hercegprimás jelenlegi fővédnökének magas személyében oly férfiút tisztel, ki tudja értékét a tudományos és irodalmi törekvéseknek s ki székfoglalása óta kitüntető figyelemmel és jótékonyssággal van a társulat iránt.

A kis forrás, mely 48 évvel ezelőtt zajtalanul támadt nagy viharok közepett, ma hatalmas folyammá dagadt, melynek hátán gazdag, kincsekkel terhelt hajók járnak, gazdagítván a magyar nemzet közművelődését hazafias és vallásos irányban!

A Szent-István-Társulat kimerítőbb története, melyet Hummer Nándor titkár a Társulat megbízásából ír, 1897. folyamán fog megjelenni.